

УДК 811.161.2'373.21

Л.П. КИСЛЮК, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: larysa.kysliuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3766-3305>

ОЙКОНІМІКОН ЛУГАНЩИНИ — ВАЖЛИВА СТОРІНКА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Актуальність доповіді В.О. Яція¹ про систему сучасної ойконімії Луганщини безсумнівна, оскільки йдеться про край, значна частина якого перебуває під окупацією вже дванадцять років. А це означає стирання української історії та пам'яті з карт і документів, а часто — знищення не тільки їхніх назв, а й самих сіл і містечок. І на цей момент ми не знаємо, які з них удасться відродити, коли ці землі буде звільнено від окупації, а які залишаться лише в історії та наукових студіях.

Дослідження топоніміки певного краю є водночас творчим і дуже складним процесом, оскільки науковцю потрібно комплексно вивчати археографічні й історичні документи, карти, архіви, занурюватися в історію й культуру краю загалом і вивчати біографії окремих історичних постатей, які лишили по собі слід у топонімії цього краю. Про джерелознавчу базу дослідження (довідники, енциклопедії, краєзнавчі й історичні праці) ідеться на початку доповіді.

Термін *мотивація* в назві доповіді належить і до дериватологічної термінології, де словотвірну мотивацію витлумачують як «формальні і семантичні взаємовідношення між синхронічно похідним словом та його твірним»².

¹ Відгук про доповідь В.О. Яція «Мотивація назв населених пунктів Луганської області».

² Клименко Н.Ф. (2004). Мотивація. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. С. 382—384.

Цитування: Кислюк Л.П. (2026). Ойконімікон Луганщини — важлива сторінка української історії. *Українська мова*, 2 (98), 100—103.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Доповідач проаналізував топоніми Луганщини як вторинно мотивовані назви в синхронії. Мотиваційні засади пояснення появи ойконіма тоді розуміємо як аналіз похідного слова (або мотивованої назви), спрямованого на виявлення його твірного (або мотиватора) та мотиваційних відношень, що їх пов'язують. В ойконімах і топонімах, які є похідними словами, така мотивація очевидна, поки зберігається внутрішня форма слова-мотиватора. Але коли її втрачено, щоб не породжувати «народну етимологію» у розумінні хибної мотивації, потрібно враховувати походження слів та шукати відповідники з близьким звучанням і значенням в інших мовах, тобто застосовувати етимологічний аналіз.

В.О. Яцій подав відомості з історії краю та походження назв ранніх поселень. Із літописів та давніх карт, зокрема удоступнених Мариною Траттнер, дізнаємося, що за часів Київської Руси цю територію називали Диким Полем і заселяли її здавна кочовики (від кімерійців, скіфів, сарматів, половців до Золотої Орди і кримських татар). Із назв цього періоду могли зберегтися тільки гідроніми. І справді, назви гідронімів тюркського походження періоду Дикого Поля чи й давніші збережено в назвах річок *Айдар*, *Бахмутка*, *Деркул*, *Міус* і *Міусик*, *Євсуг*, *Лугань* (стара назва *Лагán*). Назви цих річок відображені в назвах поселень, через які вони протікають. Їх проаналізував В.О. Яцій, а я їх почула з початком боїв на цих землях: міста *Бахмут*, *Айдар* і *Новоайдар*, *Луганськ*, *Міусинськ*, села *Деркулове*, *Деркульське*, *Красний Деркул*, *Євсуг*. Паралельно наявні гідроніми й слов'янського походження (*Сіверський Донець*, *Біла*, *Крем'янка*, *Кріпенька*, *Медвежа*) з відповідними топонімами (*Сіверськ*, *Сіверскодонецьк*, *Старобільськ*, *Кремінна*, *Медвежанка*, *Карпово-Кріпенське*). В.О. Яцій слушно зазначив, що «топонімний клас ойконімів», мотивованих «назвами контактних водних об'єктів», є одним «із найдавніших і найстабільніших» (с. 7), і подав тому підтвердження в тексті.

Колонізували Дике Поле запорозькі козаки із XVII ст., а крім козацьких хуторів-зимівників, тут почали з'являтися поселення переселенців як із Правобережної України, так і з донських козаків. До XVIII ст. татар із цих земель витіснили й на південь від річки Сіверський Донець у складі Кальміуської паланки Війська Запорозького Низового з'явилися козацькі поселення *Кам'яний Брід* (1755) та *Вергунка*, які пізніше Російська імперія ввела до складу Слов'яносербії для вихідців із Балкан. А з розвитком вугільної та металургійної промисловости в XIX—XX ст. навколо перших рудників, шахт, заводів постали робітничі селища: із *Кам'яного Броду* й *Вергунки* постав *Луганськ*; поселення *Лисячий Байрак* (або *Лисяча Балка*) перейменували в *Лисичанськ* тощо. В.О. Яцій зазначив, що для цього краю дуже характерним є неодноразове перейменування поселень, наприклад місто *Луганське* впродовж XX ст. перейменовували 5 разів (а до того назву *Луганський Завод* селищу надали 1797 р. й вона відома до 1882 р., коли об'єднали *Кам'яний Брід* і *Луганський Завод* у *Луганське*).

Щодо мотивації творення назв поселень видається цікавим простежити так звані «мотиваційні хвилі»: козацького періоду, російсько-імперського періоду, радянського періоду, українського декомунізаційно-

го періоду — очевидно, можна спостерегти цікаві закономірності в таких ланцюжках перейменувань.

В.О. Яцій логічно запропонував «диференційний поділ ойконімікону Луганщини на відантропонімний і невідантропонімний» і спочатку проаналізував відантропонімні ойконіми, що становлять, за його підрахунками, 28 % усього ойконімікону, та класифікував твірні основи за належністю їх до власних імен чи прізвищ або прізвиськ із додаванням низки суфіксів (с. 4). Варто з'ясувати, упродовж якого історичного періоду антропоніми в ролі твірних основ виявляли продуктивність на Луганщині та чи можна говорити, що давніші назви — невідантропонімні (відтопонімні, відгідронімні та відапелятивні), а новіші — відантропонімні? Із того матеріалу, з яким я знайомилася із джерел, склалося враження, що відантропонімні назви поселень — переважно пізнішого періоду й пов'язані з конкретними досить відомими історичними особами, як, наприклад, Олексій Алчевський.

Є сумніви щодо важливості поділу антропонімів як твірних на християнські й дохристиянські за походженням, адже до періоду Козацької держави тут було Дике Поле. Вважаю, що цікавіше простежити козацький прізвиськовий компонент у давніх ойконімах — назвах козацьких хуторів-зимівників.

В.О. Яцій спостеріг, що «часто відапелятивні назви поселень досліджуваної території складаються з двох онімних частин»: *Зелений Курган, Черкаський Брід* (с. 6). На мою думку, у двокомпонентних відоронімних або відгідронімних назвах із компонентами *Балка, Брід, Гора, Лиман, Урочище, Яр, Хутір* (*Кам'яний Пласт, Черкаський Брід, Кам'яний Яр*) виявлено не лише особливість ландшафту краю, але й збережено козацьку історичну спадщину.

В ойконімному матеріалі Луганщини я також звернула увагу на змішаний тип назв, де поєднано антропонім і гідронім, на якому розташоване поселення, напр.: *Білокуракине* від річки *Біла* й прізвища князя *Куракіна* (з початку XVIII ст. — слобода *Куракіна*); *Карпове-Кріненське* — від прізвища землевласника *Карпова* та назви річки *Кріпка* (відоме з 1805 року як слобода *Карпівка*). Чи загалом це поширене явище у творенні ойконімів чи це місцева особливість?

Важливою сторінкою історії краю є згадані в доповіді назви поселень, у яких виявлено зв'язок мешканців-переселенців зі своїми місцями попереднього проживання, оскільки збережено назву малої Батьківщини в назві нового поселення (зокрема з компонентом **Ново-** як *Новоглухів, Новочеркаськ*) — явище досить поширене у степовій зоні або ж у місцях, куди з різних причин компактно переселяли мешканців одного села. В.О. Яцій зауважив, що «такий спосіб утворення найменувань поселень вирізняється на Луганщині великою продуктивністю» (с. 8).

Висловлю деякі припущення щодо «неясних» назв, згаданих у доповіді: *Козарик* співзвучне з назвою села *Козари* в Носівському районі на Чернігівщині, відоме з IX-X ст. як засноване хозарами (хоч це також назва грибів підберезників і прізвище). *Батир* означає 'богатир' у тюркських мовах, а *Шапран* знане як прізвище, яке пов'язують із квіткою-спецією

шафраном. *Віскрива* чи *Вискрива* походить від назви річки *Вискривка*, над якою і розташоване село (невідомо, чи там є населення, бо на 2001 рік у ньому жили дванадцять осіб, на 2015 рік — лише три сім'ї та до тридцяти переселенців).

Погоджуюся з висновками В.О. Яція, що творення найменувань поселень Луганщини «відбувалося переважно за типовими давньоукраїнськими моделями топонімного словотвору» (с. 11), але хотілося б чіткіше окреслити в доповіді ці моделі, як і згадані «спільнослов'янські топонімні моделі».

Отже, доповідь В.О. Яція є надзвичайно важливою для збереження української мовної спадщини, засвідченої в ойконіміконі земель, які сьогодні перебувають в окупації.

Відгук отримано 31.03.2026

Відгук схвалено 26.05.2026

Відгук опубліковано 06.07.2026

Larysa Kysliuk, Doctor of Sciences in Philology,
Senior Researcher in the Department of Lexicology,
Lexicography and Structural-Mathematical Linguistics
Institute of the Ukrainian Language
of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: larysa.kysliuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3766-3305>

OIKONYMICON OF LUHANSK REGION —
AN IMPORTANT PAGE IN UKRAINIAN HISTORY